אריסטאטעל

דער פרינץ פון די פילאזאפן

דאס לעבן און די לערעס פונעם גרויסן
פילאזאף פון אלט-גריכנלאנד

פיליפ קראנץ

איבערגעארבעט אויף היינטיגער היימישער אידיש

לויט דער ניו-יארקער אויסגאבע פון 1903

International Library Publishing Company

א פולע שפראכליכע איבעראַרבעטונג פון אלע פיר קאפיטלען, מיט דער באמערקונג פונעם מחבר.
דאס איז קראנץ'ס היסטארישע שילדערונג און זיין אפשאצונג פון אריסטאטעל. די מיינונגען, רעליגיעזע
טענות און היסטארישע ידיעות זענען איבערגעגעבן געווארן לויטן מקור, נישט אלס א היינטיגע
וויסנשאפטליכע אדער רעליגיעזע באשטעטיגונג.
ווען דער מחבר שרייבט "היינט" אדער "אונזער צייט", מיינט ער זיין צייט אין 1903.

ערשטער קאפיטל

זיין לעבן ביז ער איז געווארן דער לערער פון אלכסנדר מוקדון

מען זאגט אז זייט מענטשן עקזיסטירן אויף דער ערד איז נאך קיינמאל נישט געבוירן געווארן אזא גרויסער גאון ווי אריסטאטעל. איין זאך איז זיכער: קיין פילאזאף האט נאך נישט געהאט אזא ברייטן און טיפן איינפלוס אויף אלע קולטור-פעלקער במשך פון כמעט צוויי טויזנט יאר ווי דער קאלטער לאגיקער. ער איז געווען דער גרעסטער שטערן פון דער אלט-גריכישער פילאזאפיע און קולטור, א לעבעדיגע ענציקלאפעדיע פון אלע וויסנשאפטן פון זיין צייט.

אריסטאטעל איז טאקע געווען א גאנצע גרויסע וועלט אין איין מענטש, אין איין קליינעם, פיזיש שוואכן גוף. מען רופט אים "דער פרינץ פון די פילאזאפן". די אראבישע פילאזאפן האבן אים גערופן "דער וועגווייזער פונעם מענטשליכן גייסט". די אידישע פילאזאפן האבן אים אפילו גערופן "דער געטליכער". דער רמב"ם האט געשריבן אז די העכסטע מדרגה פאר א מענטש איז צו פארשטיין אריסטאטעל'ס פילאזאפיע. נאר אלס איינער וואס האט געוואלט אריינפאסן די ריין וועלטליכע, אפילו אפיקורסישע פילאזאפיע אין דער אידישער רעליגיע, האט ער צוגעלייגט: "מיט אן אויסנאם פון די נביאים".

אין מיטלאלטער, אפילו אין די פינסטערסטע צייטן פון קאטאליציזם און דער קריסטליכער רעאקציע קעגן די גריכישע און רוימישע "געצנדינער", האט מען אריסטאטעלן ממש פארגעטערט. גלחים האבן צוזאמענגעפלאכטן מיטן קאטאליציזם די טיילן פון זיינע שריפטן וואס האבן געפאסט צו זייערע חקירות. זיי האבן יעדן אות אין די שריפטן באטראכט ווי א געטליכע אנווייזונג. דערצו האבן זיי נאכגעיאגט אלס אן אפיקורס יעדן וואס האט זיך געוואגט צו קריטיקירן אריסטאטעל'ס פילאזאפיע אדער צו צווייפלען אין אפילו דעם קלענסטן פון אירע פונקטן. עס איז געגאנגען אזוי ווייט אז נאך אין יאר 1624 האט דער פאריזער פארלאמענט דערקלערט טויט-שטראף פאר די וואס וועלן זיך ארויסשטעלן קעגן דער פילאזאפיע.

פארוואס האט אבער אריסטאטעל געהאט אזא אויסערגעוועהנליכן איינפלוס אויף דער וועלט במשך פון אזא לאנגער צייט?

איידער מיר ענטפערן אויף דער גרויסער פראגע, וועלן מיר איבערגעבן וואס מען ווייסט וועגן זיין לעבן, דערציאונג און ארבעט.

דער גרעסטער און טיפסטער דענקער פון זיין צייט איז געבוירן געווארן אין יאר 384 פאר דער קריסטליכער צייטרעכענונג, אין סטאגירא, א גריכישע קאלאניע אויפן גרענעץ פון מאקעדאניע. וועגן זיין פאטער ווייסט מען נאר אז ער האט געהייסן ניקאמאכוס און איז געווען דער פערזענליכער דאקטער פונעם מאקעדאנישן קעניג אמינטאס דעם צווייטן. אלס אזא אנערקענטער דאקטער איז ניקאמאכוס אויך געווען א געלערנטער און רייכער

מאן. ער האט אויך געוואלט מאכן זיין זון פאר א דאקטער, אבער ער האט נישט געקענט אויספירן זיין וואונטש, ווייל ער איז געשטארבן פרי. אריסטאטעל איז געבליבן א יתום אלט בערך צען יאר. א משפחה האט אים אדאפטירט און דערצויגן, און ער איז זיי א גאנץ לעבן געבליבן זייער דאנקבאר.

וואס ער האט געלערנט און געטון ביז ער איז געווארן א תלמיד פון פלאטאן, אדער אפלטון, דעם דעמאלטיגן גרעסטן גריכישן פילאזאף, ווייסט מען נישט. מעגליך אז ער האט נאכגעפאלגט זיין פאטער און געלערנט מעדיצין. אז ער איז געווען פאראינטערעסירט אין מעדיצין און האט אויך געוואוסט זייער אסאך פון אפטייקעריי, איז נישט קיין ספק. פון זיין פאטער האט ער זיכער גע'ירש'נט א נטיה צו מעדיצין. מען ווייסט אז ער האט געוועקט אן אינטערעס אין מעדיצין ביי זיין קעניגליכן תלמיד אלכסנדר מוקדון, און אז ער האט געשריבן א ווערק "וועגן געזונט און קראנקהייטן".

צי ער האט אבער טאקע פראקטיצירט מעדיצין, ווי עטליכע פון זיינע גריכישע ביאגראפן האבן גע'טענה'ט, קען מען נישט פעסטשטעלן מיט זיכערקייט. דריי פון די גריכישע ביאגראפן דערציילן אויך אז גלייך נאכן ירש'ענען זיין פאטערס גאנצן, גאנץ גרויסן פארמעגן, האט ער זיך איבערגעגעבן צו א לעבן פול מיט פארגעניגן. ער האט זיך אזוי לאנג געלאזט וואוילגיין ביז ער האט אלעס אויסגעגעבן און איז געווען געצוואונגען צו ווערן א סאלדאט כדי צו פארדינען זיין ברויט. דאס סאלדאטן-לעבן איז אים אבער שנעל נמאס געווארן, און דאן האט ער זיך איבערגעגעבן צו פילאזאפיע.

עס איז שווער צו גלייבן אז אזא טיפער, טראכטנדיגער גייסט זאל האבן געפירט א לייכטזיניג און אויסגעלאסן לעבן אין זיין יוגנט. אבער אלעס איז מעגליך אויף דער זינדיגער וועלט, וואס איז פול מיט פארשידענע סתירות. ס'איז איבעריג צו זאגן אז וועלכן סארט לעבן ער זאל נאר האבן געפירט אין זיינע יונגע יארן, קען דאס נישט שאטן אפילו מיט א האר דעם גוטן נאמען פונעם פרינץ פון די פילאזאפן. אין מיטלאלטער האבן אבער די באריכטן פון די גריכישע ביאגראפן געבערענגט נישט וויייניג עגמת נפש צו זיינע פארערער. די פארערער האבן אפילו נישט געוואלט צולאזן אז דער פארגעטערטער פילאזאף האט זיך געקענט באשעפטיגן מיט אזעלכע "נידריגע" און טאגטעגליכע זאכן ווי מעדיצין און אפטייקעריי.

געוויי ווען אריסטאטעל איז אנגעקומען קיין אטען כדי צו ווערן פלאטאן'ס תלמיד, ווייסט מען נישט מיט זיכערקייט. אטען איז דעמאלט געווען דער גייסטיגער צענטער פון גריכנלאנד און פון דער גאנצער אנטיקער וועלט. אלע זיינע גריכישע ביאגראפן שטימען צו אז ער האט פארברענגט צוואנציג יאר אין פלאטאן'ס שולע. עס איז פעסטגעשטעלט אז א קורצע צייט נאך פלאטאן'ס טויט אין יאר 347 האט אריסטאטעל זיך אפגעטיילט פון דער באקאנטער שולע. מען דארף דעריבער אננעמען אז ער איז נישט געווען עלטער פון צוואנציג ווען ער איז דארט אריינגעקומען. פלאטאן איז, ווי באקאנט, געווען א תלמיד פון סאקראטעס. אזוי האט אריסטאטעל צום סוף איבערגענומען די לערעס פון זיינע צוויי גרעסטע פארגייער אין גריכנלאנד.

אין פלאטאָן'ס שולע האָבן זיך צוזאַמענגעטראָפן די פֿעהיגסטע יונגע לייט פֿון גאַנץ גריכנלאַנד און אויך פֿון אַנדערע לענדער. אַריסטאָטעל האָט זיך דאָרט באַלד אויסגעצייכנט מיט זײַנע גלאַנצנדיגע כשרונות, מיט אַ זעלטענעם פֿלייס און מיט אַן אומזעטליכן אַפּעטיט צו לייענען אַלעס וואָס מען האָט ביז זײַן צײַט געשריבן. פּלאַטאָן האָט אים דעריבער גערופֿן "דער לייענער". מען קען זאָגן אַז אַריסטאָטעל האָט דורכגעלייענט די גאַנצע ליטעראַטור און אויסגעלערנט אַלע וויסנשאַפֿטן פֿון זײַן צײַט.

ער איז קיינמאָל נישט געווען אַ בלינדער תּלמיד פֿון פּלאַטאָן'ס פֿילאָזאָפֿיע. ביז זײַן לערערס טויט האָט ער זיך אָבער נישט אָפֿן אַרויסגעשטעלט קעגן איר. לויט זײַן כאַראַקטער און גייסט האָט ער נישט געקענט איינשטימען מיט אַלע אויספֿירן פֿון זײַן גרויסן לערער. פֿאַרוואָס ער האָט זיך פּלוצלינג אַרויסגעשטעלט קעגן פּלאַטאָן'ס פֿילאָזאָפֿיע, איז נישט באַקאַנט. עטליכע האָבן אים באַשולדיגט אין אומדאַנקבאַרקייט צו זײַן לערער, אָבער זיי האָבן נישט פֿאַרשטאַנען זײַן זעלבסטשטענדיגן כאַראַקטער און זײַן טיפֿע קראַפֿט צו טראַכטן.

ווי די זאַך זאָל נאָר זײַן געווען, איז זיכער אַז אַריסטאָטעל האָט שטענדיג געוויזן גרויס רעספּעקט צו זײַן לערער, אַפֿילו ווען ער האָט אים שאַרף קריטיקירט. זײַן שטעלונג צו פּלאַטאָן און צו אַלע פֿריערדיגע גריכישע פֿילאָזאָפֿן האָט ער אויסגעדריקט מיט זײַן באַקאַנטן זאָץ, וואָס איז געוואָרן דאָס קאַמף־וואָרט פֿון זײַן שולע:

Amicus Socrates, Amicus Plato, magis amica veritas

דאָס הייסט: "אַ פֿרײַנד פֿון סאָקראַטעס, אַ פֿרײַנד פֿון פּלאַטאָן, אָבער נאָך מער אַ פֿרײַנד פֿונעם אמת." מיט דעם זאָץ באַנוצט מען זיך געוויינליך אין וויכּוחים כּדי צו ווײַזן גייסטיגע זעלבסטשטענדיגקייט.

אין דעם זעלבן יאָר ווען פּלאַטאָן איז געשטאָרבן, האָט אַריסטאָטעל געמוזט פֿאַרלאָזן אַטען. די סיבה איז געווען פּאָליטיש. אַרום יענער צײַט איז מאַקעדאָניע געוואָרן זייער שטאַרק. דער קעניג פֿיליפּ, אַלכּסנדר דעם גרויסן'ס פֿאָטער, האָט געזוכט צו הערשן איבער גאַנץ גריכנלאַנד און האָט געהאַלטן זײַנע אַגענטן אין די וויכטיגסטע גריכישע שטעט. אַריסטאָטעל איז געווען אַן אָנהענגער פֿון מאַקעדאָניע. דאָס איז געווען ווײַל ער איז דאָרט געבוירן געוואָרן און זײַן פֿאָטער איז געווען אַ קעניגליכער דאָקטער, און אויך ווײַל ער האָט געשטרעבט צו פֿאַראייניגן אַלע קליינע גריכישע רעפּובליקן כּדי צו צעשטערן די פּערסישע אימפּעריע. זײַן תּלמיד אַלכּסנדר מוקדון האָט דאָס שפּעטער טאַקע אויסגעפֿירט.

די אַטענער רעפּובליק האָט אָבער אַליין געשטרעבט צו הערשן איבער גאַנץ גריכנלאַנד. דאָרט האָט מען דעריבער געקוקט מיט שלעכטע אויגן אויף דער מאַקעדאָנישער פּאַרטיי. עס איז אויך מעגליך אַז אַריסטאָטעל האָט פֿאַרלאָזן אַטען ווײַל מען האָט אים נישט אויסגעקליבן אַלס הויפּט פֿון פּלאַטאָן'ס שולע, ווײַבאַלד ער האָט נישט איינגעשטימט מיט איר פֿילאָזאָפֿיע.

ער איז געגאנגען צו זיין פריינד און אנהענגער הערמיאס. הערמיאס איז געווען א קנעכט און א סריס, און איז געווארן דער הערשער, אדער ווי די גריכן האבן עס דעמאלט גערופן, דער "טיראן", פון אטארנעאס אין קליין-אזיע. דארט האט אריסטאטעל חתונה געהאט מיט א שוועסטער אדער פלימעניצע פון דעם אויסערגעוועגליכן מאן, וואס זיין לעבן האט זיך געענדיגט זייער טראגיש. גלייך נאכדעם וואס הערמיאס איז איבערגעגעבן געווארן אין די הענט פון זיינע טויט-פיינט, די פערסן, און זיי האבן אים דערמארדעט, האט אריסטאטעל געמוזט אנטלויפן.

ער האט זיך באזעצט אויפן אינזל לעסבאס, אדער מעטילען, וואו ער האט געלעבט זייער איינזאם. דארט האט ער אבער נישט פארברענגט לאנג. דער מאקעדאנישער קעניג פיליפ האט אים איינגעלאדן צו קומען צו אים כדי צו דערציען זיין זון. דעם זון איז געווען באשערט אויסצופירן דעם הייסן וואונטש פון אלע גריכן צו פארניכטן די דעספאטישע אימפעריע פון די פערסן.

מען האט גע'טענה'ט אז ווען אלכסנדר מוקדון איז געבוירן געווארן, האט זיין פאטער געשריבן צו אריסטאטעלן: "איך לאז אייך וויסן אז איך האב א זון. איך דאנק די געטער נישט אזוי פיל דערפאר וואס זיי האבן אים מיר געשאנקען, ווי דערפאר וואס זיי האבן אים געלאזט געבוירן ווערן אין אריסטאטעל'ס צייט. איך האף אז איר וועט פון אים מאכן א נאכפאלגער וואס איז מיר ראוי און א קעניג וואס איז ראוי פאר מאקעדאניע."

עס איז אבער זייער צווייפלהאפט צי פיליפ האט טאקע געשריבן אזא בריוו צו אריסטאטעלן. דער פילאזאף, וואס זיין נאמען איז דעמאלט נאך נישט געווען זייער באקאנט, האט אנגענומען צו זיין דער לערער פונעם צוקונפטיגן הערשער פון אזיע. ער איז דאן געווען אלט בערך צוויי און פערציג יאר, און זיין תלמיד פופצן.

צווייטער קאפיטל

אריסטאטעל'ס ארבעט אין אטען און זיין טויט

זיבן יאר שפעטער איז פיליפ דערמארדעט געווארן. אלכסנדר איז גלייך ארויף אויפן טראן און האט זיך גענומען צו אויספירן זיין חלום: אנפאלן און באזיגן די פערסישע אימפעריע. אריסטאטעל איז דאן צוריק קיין אטען, אבער שוין נישט אלס תלמיד אדער סתם פילאזאף. ער איז געקומען אלס גרינדער פון א נייער פילאזאפישער שולע, באקאנט אין דער געשיכטע אונטערן נאמען "די פעריפאטעטישע שולע". דער נאמען קומט דערפון וואס ער האט געגרינדעט זיין שולע אין די "פעריפאטאס", די שפאציר-וועגן נעבן אפאלאן'ס ליצעאום.

אין דער צייט, די וויכטיגסטע פון זיין לעבן, האט ער שוין געהאט אויסגעארבעט זיין גאנצע פילאזאפיע. ער האט זיך פלייסיג גענומען צו שרייבן זיינע באקאנטע ווערק, וואס ליידער נישט אלע פון זיי זענען געבליבן. דרייצן יאר האט ער פארברענגט אין אטען אלס הויפט פון דער פעריפאטעטישער שולע. גלייכצייטיג האט ער געלערנט מיט אנדערע און געשריבן זיינע ווערק. אין זיי האט ער איבערגעגעבן אלעס וואס מען האט אין זיין צייט

געוואוסט וועגן דער נאטור און דער מענטשליכער געזעלשאפט. מען רעכנט אז ער האט גענומען עטליכע פון זיינע פילע באגאבטע תלמידים אים צו העלפן אין זיין ריזיגער ארבעט, באזונדערס אין באשרייבן די חיות, פלאנצן און אלע זאכן וואס ער האט צוזאמענגעזאמלט.

דער לערער און דער תלמיד האבן גלייכצייטיג דערגרייכט זייער העכסטע שטאפל, אבער אויף פארשידענע וועגן. אריסטאטעל האט זי דערגרייכט אין פילאזאפיע און וויסנשאפט; אלכסנדר אלס דער גרעסטער קריגספירער פון זיין צייט און אלס הערשער פון דער גאנצער אלטער וועלט. מען זאגט אז אלכסנדר מוקדון, וואס האט ליב געהאט און הויך געשאצט זיין לערער, האט אים געהאלפן מיט געלט און מענטשן אין אלע וויסנשאפטליכע פארשונגען. עטליכע גריכישע ביאגראפן דערציילן אז אלכסנדר האט געגעבן זיין לערער אכט הונדערט טאלאנטן זילבער, בערך פיר מיליאן פראנק, און ארויסגעשיקט טויזנט מענטשן צו זוכן און צוזאמענזאמלען חיות, פלאנצן, שטיינער און בכלל אלע פראדוקטן פון אזיע. אריסטאטעל האט געהאט די בעסטע מיטלען פון זיין צייט פאר וויסנשאפטליכע פארשונגען און באשרייבונגען.

די פריינדליכע באציאונגען צווישן אריסטאטעל און אלכסנדר מוקדון האבן אנגעהאלטן ביז יאר 328. דעמאלט האט אלכסנדר, וואס איז פארדארבן געווארן אונטער די אזיאטישע אומשטענדן און איז ביסלעכווייז געווארן א דעספאט לויטן מוסטער פון די אזיאטישע מלכים, באפוילן אומצוברענגען דעם גריכישן פילאזאף קאליסטען. די סיבה איז געווען וואס קאליסטען האט זיך אפגעזאגט אים אנצונעמען אלס א גאט. ווי באקאנט האט אלכסנדר אין זיין גדלות זיך דערקלערט פאר א גאט און פארלאנגט אז מען זאל זיך בוקן צו אים. קאליסטען איז געווען אריסטאטעל׳ס פלימעניק. ווען אריסטאטעל האט געהערט וועגן דעם מארד, איז ער געווארן זייער אויפגעבראכט אויף זיין תלמיד.

פינף יאר שפעטער איז אלכסנדר מוקדון געשטארבן. זיין פלוצלינגער טויט איז אויך געווען א גרויסער קלאפ פאר אריסטאטעלן. אין אטען האבן די קעגנער פון מאקעדאניע גלייך אויפגעהויבן דעם קאפ. דער האס קעגן מאקעדאניע׳ס הערשאפט איז פריער פארשוואכט געווארן צוליב אלכסנדר׳ס זיגן אין אזיע, זיגן מיט וועלכע גאנץ גריכנלאנד האט זיך נאטירליך געפרייט און געשטאלצירט. אבער ווי נאר מען האט באקומען די נייעס פון זיין טויט, האט דער האס ווידער אויפגעפלאקערט.

מען האט אנגעהויבן נאכיאגן די באקאנטע אנהענגער פון מאקעדאניע. אריסטאטעל איז, מיט רעכט אדער אומרעכט, גערעכנט געווארן אלס א פריינד פון די מאקעדאנישע קעניגן, און מען האט זיך אויך גענומען צו אים. אלע זיינע פאליטישע פיינט און פילאזאפישע קעגנער האבן זיך פארבונדן קעגן אים. מען האט אים פארגעשטעלט אלס א פיינט פון דער אטענער רעפובליק און פון פאליטישער פרייהייט. דערצו האט מען אים באשולדיגט אין פאראכטונג צו די געטער, פונקט ווי דעם פילאזאף סאקראטעס, וואס האט דערפאר געמוזט אויסטרינקען א בעכער גיפט אין תפיסה. מען האט זיך באנוצט דערמיט וואס אריסטאטעל האט געפייערט דעם אנדענק פון זיין פריינד הערמיאס מיט זייער גרויסע צערעמאניעס, און מען האט דאס דערקלערט אלס א לעסטערונג פון די געטער.

ווען ער האט געזען אז מען גרייט זיך אים איינצושפארן אין תפיסה און אים איבערצוגעבן צום געריכט, איז ער אנטלאפן קיין כאלקיס אויפן אינזל עבעא, א פלאץ וואס איז געווען באזעצט פון מאקעדאנישע סאלדאטן. ווי אריסטאטעל האט געזאגט, איז ער אנטלאפן כדי די אטענער זאלן נישט א צווייטן מאל אומברענגען א פילאזאף. זיין פחד פאר די אטענער איז נישט געווען אומזיסט. דער ארעאפאג, דאס געריכט, האט אים טאקע פאראורטיילט צום טויט.

די געשעענישן און די פאלשע באשולדיגונגען האבן זייער שטארק באווירקט דעם גרויסן פילאזאף'ס שוואכן געזונט. באלד נאכן אנקומען קיין כאלקיס איז ער קראנק געווארן. זיין קעניגליכן תלמיד האט ער איבערגעלעבט קוים איין יאר. מען ווייסט מיט זיכערקייט אז ער איז געשטארבן אין יאר 322, ווען ער איז געווען אלט כמעט דריי און זעכציג יאר.

וועגן זיין טויט האט מען דערציילט פארשידענע מעשיות. עטליכע האבן גע'טענה'ט אז ער האט זיך גענומען דאס לעבן, כאטש ער האט נישט געהאט קיין סיבה צו זיין פארצווייפלט אדער אנטוישט. ער איז געווען א צו קאלטער און שטרענגער פילאזאף. דערצו האט אים גארנישט געפעלט וואס זאל אים ברענגען צו מאכן מיט די אייגענע הענט א סוף צו זיין לעבן, א לעבן פול מיט איבערמענטשליכער ארבעט. זייער כאראקטעריסטיש איז א מעשה וואס עטליכע אבות פון דער קריסטליכער קירכע האבן דערציילט וועגן זיין טויט. זיי האבן גע'טענה'ט אז ער איז אראפגעשפרונגען פון א הויכן שטיין אין ים, פון פארצווייפלונג וואס ער האט נישט געקענט דערקלערן די סיבה פון עב און פלוט, דעם אראפגיין און ארויפגיין פונעם וואסער.

מען רעכנט אז ער האט געשריבן הונדערט זעקס און פערציג ווערק. דאך איז אין זיי נישט געווען קיין ווארט וועגן זיין אייגענעם לעבן. דער גרויסער פילאזאף האט זייער ווייניג געטראכט וועגן זיך אליין. מען ווייסט דעריבער זייער ווייניג וואס ער האט געשפירט און ווי ער האט זיך געפירט אין זיין פריוואטן לעבן. אביסל דערוועגן קען מען נאר ארויסנעמען פון דער צוואה וואס ער האט איבערגעלאזט, און וואס איינער פון זיינע ערשטע ביאגראפן, דיאגענעס לאערציוס, האט איבערגעשריבן. די צוואה ווייזט אז ער איז געווען א גוטער בעל-הבית און א גוטהארציגער מענטש.

ער האט איבערגעלאזט א זון, א טאכטער און א פילגש אונטער דער השגחה פון זיין פריינד און בעסטן תלמיד ניקאנאר. איין פונקט אין זיין צוואה לויטעט אזוי: "די קינדער פון מיינע קנעכט זאלן אויף קיין פאל נישט פארקויפט ווערן. זיי זאלן דינען מיינע יורשים ביז זיי ווערן דערוואקסן, כדי דעמאלט באפרייט צו ווערן אויב זיי האבן עס פארדינט."

דער פונקט ווייזט אויך אז אריסטאטעל האט געהאט קנעכט. דאס דארף אונז נישט וואונדערן. ווי גרויס א מענטש זאל נאר זיין אין בילדונג און חכמה, קען ער זיך דאך נישט אינגאנצן אפטיילן פון זיין צייט. אין פאליטישע ענינים איז אריסטאטעל בכלל געווען א קאנסערוואטיווער. ער האט אויך אנגענומען קנעכטשאפט אלס א נויטווענדיגקייט אין דער מענטשליכער געזעלשאפט. זיינע אייגענע קנעכט האט ער אבער נאטירליך גוט באהאנדלט.

דער זעלבער ביאגראף וואס האט איבערגעשריבן אריסטאטעל׳ס צוואה האט אויך פארצייכנט עטליכע פון זיינע ווערטלעך. למשל: "די וויסנשאפטן האבן ביטערע ווארצלען, אבער זיסע פרוכטן"; "דער חילוק צווישן א געלערנטן און אן אומוויסנדן איז ווי דער חילוק צווישן א מענטש און א מת"; "פריינדשאפט איז איין נשמה אין צוויי גופים"; "קיין זאך ווערט נישט אזוי שנעל אלט ווי א טובה"; "האפענונג איז דער חלום פון א וואכן מענטש".

מיט זיינע שריפטן איז געשען א זעלטענער צופאל. זיין ביבליאטעק האט אנטהאלטן אלע זיינע ווערק, אריינגערעכנט פילע נישט געענדיגטע מאנוסקריפטן. זי איז בירושה אריבער צו זיין הויפט-תלמיד טעאפראסטוס. דער איז געשטארבן בערך פינף און דרייסיג יאר שפעטער און האט זי איבערגעלאזט, צוזאמען מיט זיינע אייגענע שריפטן, צו נעלעאוס, א פילאזאף פון דער פעריפאטעטישער שולע.

נעלעאוס האט מיטגענומען אלע שריפטן צו זיין געבורט-שטאט סקעפסיס אין קליין-אזיע. דארט האבן זיינע יורשים אלעס באהאלטן אין א קעלער. זיי האבן מורא געהאט אז דער קעניג פון פערגאמוס, וואס האט צוזאמענגעזאמלט שריפטן פאר זיין ביבליאטעק, וועט פארכאפן אריסטאטעל׳ס ווערק. הונדערט זיבן און אכציג יאר זענען די שריפטן אזוי געלעגן אין דעם באהעלטעניש, ביז מען האט זיי ענדליך פארקויפט צו א געוויסן אפעליקאן, א רייכן גריכישן ביכער-זאמלער. ער האט זיי צוריקגעברענגט קיין אטען.

אין אטען זענען זיי אבער נישט געבליבן לאנג. אין יאר 86 פאר דער קריסטליכער צייטרעכענונג זענען זיי געפאלן אין די הענט פון די רוימער, ווען דער גענעראל סולא האט איינגענומען אטען. דער רוימישער גענעראל האט פארכאפט אפעליקאן׳ס גאנצע ביבליאטעק און אלעס געשיקט קיין רוים. עטליכע געלערנטע גריכן האבן אויסגענוצט די געלעגנהייט און אריינגעברענגט אן ארדענונג אין די שריפטן.

באזונדערס האט זיך דערמיט באשעפטיגט א געוויסער אנדראניקוס. ער האט איינגעטיילט די פילע באזונדערע שריפטן אין אפטיילונגען און ביכער, און צום סוף ארויסגעגעבן אן אויסגאבע פון די אנערקענטע ווערק פונעם גרעסטן פילאזאף. די אויסגאבע איז, גליקליכערהייט, כמעט אינגאנצן פארבליבן ביז אונזער צייט.

דא איז נישט דער פלאץ אריינצוגיין אין די פרטים, וועלכע פון די שריפטן וואס טראגן אריסטאטעל׳ס נאמען זענען געשריבן געווארן פון אים אליין, וועלכע פון זיינע תלמידים און וועלכע נאר פון פעלשער. אין יענע צייטן, און אויך אין מיטלאלטער, האט מען זייער אפט געשריבן ווערק און זיי צוגעשריבן צו באקאנטע פילאזאפן. באזונדערס האבן קריסטליכע שרייבערס זיך באשעפטיגט דערמיט כדי צו פארפעלשן די לערעס פון גריכישע פילאזאפן און היסטאריקער. געלערנטע, באזונדערס דייטשע פארשער, האבן געשריבן גאנצע ביכער וועגן דעם און פעסטגעשטעלט וועלכע פון אריסטאטעל׳ס שריפטן דארף מען טאקע רעכענען אלס זיינע אייגענע.

מען האט אויך פעסטגעשטעלט אז א גרויסער טייל פון זיינע שריפטן איז פארלוירן געגאנגען. וואס עס איז געבליבן פון אים און פון זיינע תלמידים איז אבער גענוג און נאך צו וויסן אין וואס זיין פילאזאפיע באשטייט און ווי ווייט ער איז אנדערש פון זיין לערער

פלאטאן און פון אלע פריערדיגע גריכישע פילאזאפן.

דריטער קאפיטל

די גריכישע פילאזאפיע פאר אריסטאטעל

יעצט קענען מיר איבערגיין צו אריסטאטעל'ס פילאזאפיע. נאר וויבאלד זיין פילאזאפיע איז, קען מען זאגן, דער לעצטער רינג אין דער לאנגער קייט פון דער גאנצער אלט-גריכישער פילאזאפיע, וועלן מיר ערשט זאגן א פאר ווערטער וועגן דער גריכישער פילאזאפיע בכלל. ווי ווייט מיר וויסן פון דער געשיכטע פון די אלטע לענדער און צייטן, האט זיך נאר אין גריכנלאנד, ארום זעקס הונדערט יאר פאר דער קריסטליכער צייטרעכענונג, אנגעהויבן א פילאזאפיע וואס האט טאקע פארדינט דעם נאמען. דאסווארט באדייט "שטרעבן אדער ליבע צו חכמה".

מעגליך אז די גריכן פון יענע צייטן האבן אסאך געלערנט פון די פריערדיגע וועלט-באטראכטונגען אין מצרים, אינדיע און בכלל אין אזיע. מען קען אזוי אננעמען ווייל די גריכישע פילאזאפיע האט זיך אנגעהויבן דווקא אין די געגנטן וואו די איינוואוינער האבן זיך באשעפטיגט באזונדערס מיט ים-פארן און האנדל. אבער אין גריכנלאנד האט זיך אנטוויקלט א גאנץ זעלבסטשטענדיגע פילאזאפיע. זי צייכנט זיך אויס מיט איר טיפקייט און אויך מיט איר וועלטליכקייט.

פון אנהייב ביזן סוף איז די גריכישע פילאזאפיע געבליבן ריין וועלטליך און ריין וויסנשאפטליך, אן פארבינדונגען און פארמישונגען מיט רעליגיע און אפילו מיט געטליכקייט. פארקערט, זי האט ביסלעכווייז אינגאנצן אונטערגעגראבן דעם אלטן גריכישן גלויבן און דערקלערט אלע געטער אלס איינבילדונגען. זי איז אויפגעקומען אין א צייט ווען דער טראכטנדיגער טייל פונעם גריכישן פאלק האט אנגעהויבן באטראכטן די שילדערונגען און מעשיות וועגן די פארשידענע געטער, וואס מיר רופן היינט מיטאלאגיע, אלס פאנטאזיעס. מען האט אנגעהויבן זוכן אויף דער זינדיגער ערד, אין דעם מענטש אליין און אין דער געזעלשאפטליכער ארדענונג, אן אלגעמיינעם יסוד פאר א צוועקמעסיגן און צופרידענעם לעבן.

די פילאזאפיע האט אויפגעבליט צוזאמען מיט דער פאליטישער אנטוויקלונג און גרויסקייט פון גריכנלאנד, באזונדערס פון דער אטענער רעפובליק. עס איז געווען די צייט פון די פיל פארלוימדעטע סאפיסטן. דאס ווארט באדייט אייגנטליך "לערער" אדער "פראפעסאר". בערך פופציג יאר פאר אריסטאטעל'ס געבורט האבן זיי זיך ארויסגעשטעלט מיט א שארפער קריטיק קעגן אלע גלויבנס און אלטע פירונגען. אין יענער צייט זענען געווען פילאזאפן וואס האבן אויסגעדריקט מיינונגען וואס ווערן נאך אין אונזער צייט גערעכנט אלס גאר ראדיקאל און רעוואלוציאנער.

למשל, פילע סאפיסטן זענען ארויסגעגאנגען פונעם שטאנדפונקט אז די נאטור פאדערט גלייכע רעכט פאר אלע מענטשן. לויט דעם שטאנדפונקט האט ליקאפאן פארלאנגט אפצושאפן די אריסטאקראטיע; אלקידאמאס האט פארלאנגט אפצושאפן קנעכטשאפט;

פאלעאס האט פארלאנגט אפצושאפן די עקאנאמישע אומגלייכקייט, מאכן די אייגנטום געמיינזאם און געבן אלעמען די זעלבע בילדונג, און אזוי ווייטער. עטליכע האבן פארגעלייגט פלענער פאר א געזעלשאפט וואס זאל זיין אויפגעבויט אויף שכל. אנדערע האבן אפילו פארלאנגט פאליטישע גלייכקייט צווישן פרויען און מענער.

וועגן געזעצן האט איין סאפיסט דערקלערט אז די שטארקע און קלוגע האבן זיי איינגעפירט כדי צו האלטן אין צוים און אונטערדריקן די שוואכע און נארישע. א צווייטער האט געזאגט דווקא פארקערט: די שוואכע האבן איינגעפירט די געזעצן כדי זיך צו באשיצן קעגן די שטארקע און זייערע פירער.

בכלל האבן זיי אלע אנגענומען אז דער אמת'ער יסוד פון אלע געזעצן איז נאר דער אינטערעס פון מענטשן. דערפון האבן זיי געצויגן דעם לאגישן אויספיר אז ווען די געזעצן זענען קעגן די אינטערעסן פון דער געמיינדע, אדער אפילו פון באזונדערע מענטשן, דארף מען זיי נישט פאלגן.

וועגן רעליגיע זענען די סאפיסטן געווען נישט וויניגער ראדיקאל. פראדיקוס האט דערקלערט אז מענטשן האבן זיך אליין געשאפן געטער לויט זייער וואונטש. קריטיאס האט דערקלערט אז דער גלויבן אין געטער איז אן ערפינדונג פון כיטרע פאליטיקער כדי גרינגער צו הערשן איבער די מאסן. אנדערע האבן זיך בכלל דערקלערט אלס סקעפטיקער און געזוכט אויפצובויען א גאנצע פילאזאפיע אויף צווייפל.

אלע צוזאמען האבן די סאפיסטן צענומען און אויפגעשאקלט דאס גאנצע לעבן פונעם גריכישן פאלק. זיי האבן זיך פאר גארנישט נישט אפגעשטעלט, אן זיך צו רעכענען מיט די רעזולטאטן און אן זיך צו קימערן וועגן די אלטע מנהגים און גלויבנס. די פרייהייט, אומאפהענגיגקייט און וועלטליכקייט פון דער גריכישער פילאזאפיע האבן זיך ארויסגעוויזן אין זייער פולן גלאנץ צווישן די סאפיסטן. זיי זענען געווען די אבות פון פרייען טראכטן.

אבער נאך אלע וויכוחים און חקירות האבן זיי דאך נישט געקענט געפינען א וויסנשאפטליכן יסוד, אן עיקר-פרינציפ פארן מענטשליכן צוזאמענלעבן. זיי האבן דעריבער אנגעהויבן צווייפלען אין אלעס. דערצו האבן זיי געמאכט א געשעפט פון זייער קענטעניש און זייער קונסט צו דרייען זאכן קאפויער: באווייזן אז אמת'ע זאכן זענען פאלש און פארקערט, מאכן פון ווייס שווארץ און פון שווארץ ווייס.

זיי זענען געווארן לערער פון דער רעדנער-קונסט. די קונסט איז געווען זייער וויכטיג און נוציק אין דער אטענער רעפובליק, וואו דאס פאלק האט געהערשט און גוטע, געשיקטע רעדנער האבן געפירט די רייד. יעדער פון די געוועלנליך זייער פעהיגע מענטשן האט געזוכט איבערצושטייגן די אנדערע אין דריידלעך און חקירות, כדי צו ווייזן ווי די זעלבע זאך קען היינט זיין ריכטיג און מארגן פאלש. דעריבער האבן די סאפיסטן באקומען א שלעכטן נאמען. דאסווארט "סאפיסט" איז ביז היינט געבליבן ביי אלע ציוויליזירטע פעלקער א נאמען פאר איינער וואס פארדרייט בכוונה דעם אמת מיט פאלשע ראיות און חקירות.

דערצו ווייסן מיר וועגן די סאפיסטן מערסטנס נאר וואס זייערע קעגנער האבן געשריבן וועגן זיי. זייערע אייגענע שריפטן זענען ליידער פארלוירן געגאנגען. עס זענען געבליבן נאר עטליכע שריפטן אין וועלכע מען קריטיקירט זיי פאר זייערע שלעכטע זייטן און אפילו פארלוימדט זיי. דעריבער האט מען באקומען א זייער פאלשן באגריף וועגן זיי. ערשט אין אונזערע צייטן, ווען מען האט אנגעהויבן גרינטליכע פארשונגען וועגן דער אלטער וועלט, האט מען אנטדעקט אז די סאפיסטן זענען גאר נישט געווען אזוי שלעכט ווי זייערע קעגנער האבן זיי פארגעשטעלט. אסאך פון זיי זענען געווען זייער טיפע דענקער מיט איידעלע כאראקטערן און א זעלטענעם פרייען גייסט.

ווי געזאגט זענען די סאפיסטן געווען די אבות פון פרייען טראכטן, די אמת'ע גרינדער פון וועלטליכער פילאזאפיע. אלע האבן געשאפט געדאנקען ביי זיי, אפילו זייערע ביטערסטע קעגנער. סאקראטעס אליין, איינער פון זייערע וויכטיגסטע און גרינטליכסטע קעגנער, איז אייגנטליך אויך געווען א סאפיסט. ער איז געגאנגען אויפן זעלבן וועג ווי זיי: ער האט געזוכט א פעסטן, וועלטליכן יסוד פארן מענטש'ס אויפפירונג. ער איז נאר געקומען צו אנדערע אויספירן, אבער ער איז געווען א תלמיד פון די סאפיסטן. ווי מיר ווייסן איז פלאטאן געווען א תלמיד פון סאקראטעס, און אריסטאטעל א תלמיד פון פלאטאן. כאטש די פילאזאפן האבן אויך קריטיקירט די סאפיסטן, האבן זיי אסאך גענומען און געלערנט פון זייערע לערער.

אלע צוזאמען האבן זיי געשטרעבט צו געבן, לויט זייער מיינונג, א ריכטיגן ענטפער אויף דער שווערער פראגע פון דער גריכישער פילאזאפיע, און בכלל פון פילאזאפיע: וואס איז דער אמת'ער עיקר-פרינציפ לויט וועלכן אלע מענטשן דארפן זיך פירן כדי צו לעבן צופרידן און גליקליך?

די ענטפערס זענען געווען זייער פארשידן. די גריכישע פילאזאפן האבן נישט געקענט בויען זייערע אויספירן אויף א גרויסן סכום וויסנשאפטליך באוויזענע פאקטן, ווי מיר האבן היינט. זיי האבן זיך געבויט אויף זייער אלגעמיינע געדאנקען און באטראכטונגען, אפט נאר אויף איינבילדונגען. זיי האבן נישט געהאט דעם ריזיגן אוצר פון אונזערע היינטיגע ידיעות וועגן דער נאטור און אירע אייביגע געזעצן. דעריבער האבן אלע גריכישע פילאזאפן זיך פשוט געטאפט אין דער פינסטערניש. אינעם בעסטן פאל האבן זיי געבויט זייערע לערעס וועגן דער וועלט און דעם מענטש אויף עטליכע אלגעמיין באקאנטע פאקטן. ווען אריסטאטעל וואלט געהאט אזעלכע מעכטיגע אינסטרומענטן פאר וויסנשאפטליכע פארשונגען ווי דער טעלעסקאפ און דער מיקראסקאפ, וואלט ער געקומען צו גאנץ אנדערע רעזולטאטן. דאס זעלבע קען מען זאגן וועגן אלע אנדערע טיפע גריכישע דענקער.

אבער אפילו ווען די גריכישע פילאזאפן האבן אנגענומען דעם זעלבן עיקר-פרינציפ און זענען ארויסגעגאנגען פונעם זעלבן שטאנדפונקט, זענען זיי געקומען צו גאנץ אנדערע אויספירן און לערעס. כדי דער לייענער וואס איז נישט באקאנט מיט דער געשיכטע פון פילאזאפיע זאל דאס גרינגער פארשטיין, וועלן מיר ברענגען א ביישפיל.

סאקראטעס' עיקר-פרינציפ איז: "מעלה איז די ידיעה פון גוטס." דעריבער, וואס מער מענטשן וועלן וויסן, אלץ בעסער און גליקליכער וועלן זיי זיין. "ידיעה", האט ער געלערנט, "איז אליין גענוג צו פירן א מענטש צו טון גוטס און אים צו ברענגען גליק."

מיר קענען זיך דא נישט אריינלאזן אין א באטראכטונג ווי סאקראטעס איז געקומען צו דער לערע און וואס ער האט דערמיט געוואלט דערגרייכן. דערביי וועלן מיר נאר באמערקן אז דאס איז געווען א זייער וויכטיגע ענדערונג אין די סאפיסטישע לערעס און האט געשאפן א נייע ריכטונג אין דער גריכישער פילאזאפיע. דא וועלן מיר זיך נאר האלטן צום פאקט אז אזוי האט סאקראטעס געלערנט און אז ער האט געהאט אסאך זייער פעהיגע תלמידים, אויך לאנג נאך זיין טויט.

ער האט אבער נישט באשטימט דעם עיקר: וואס איז אייגנטליך דאס גוטע פאר א מענטש? דעריבער זענען עטליכע פון זיינע תלמידים געקומען צו אינגאנצן קעגנזעצליכע אויספירן. איין טייל פון זיי האט דערקלערט אז מעלה באשטייט אין א שכל'דיגער אויפפירונג. זי קען נאר דעמאלט באמת מאכן א מענטש גליקליך ווען ער ווייסט, ווי ווייט עס איז מעגליך, זיין אומאפהענגיג פון די ארומיגע אומשטענדן און פון זיינע אייגענע באדערפענישן.

יעדע באדערפעניש און יעדער וואונטש, האבן זיי גע'טענה'ט, מאכט אונזער גליק אפהענגיג דערפון צי עס וועט ווערן דערפילט אדער נישט. מיר האבן נישט קיין מאכט איבער דער אויסערליכער וועלט, אבער מיט אונזער ווילנס-קראפט קענען מיר באגרעניצן אונזערע באדערפענישן. אונזערע באדערפענישן און שטרעבונגען מאכן אונז פאר קנעכט פון דער אויסערליכער וועלט. אויב מיר ווילן טאקע זיין אומאפהענגיג, און דערמיט אויך גליקליך, דארפן מיר זען אז אונזערע באדערפענישן און וואונטשן זאלן זיין ווי קליין עס איז מעגליך.

אין קורצן האבן זיי אויסגעדריקט זייער לערע אזוי: "מעלה איז זיך צו באפרייען פון באדערפענישן." זייער אידעאל איז דעריבער געווען צו לעבן וואס פשוטער, וואס נענטער צו דער רויער נאטור און ווייטער פון ציוויליזאציע. פונקט ווי דער באקאנטער דיאגענעס, וואס האט זיך געוואלגערט אין שמוץ און געלעבט אין א פאס.

א צווייטער טייל פון סאקראטעס' תלמידים האט געזאגט דווקא פארקערט. דער ריכטיגער באדייט פון גוטס איז נאר פארגעניגן. ווען מיר באפרידיגן אונזערע באדערפענישן און דערפילן אונזערע וואונטשן, האבן זיי גע'טענה'ט, זענען מיר צופרידן און דעריבער אויך גליקליך. וויבאלד מעלה, אדער דאס גוטע, איז די קענטעניש ווי אזוי צו זיין גליקליך, דארף דער מענטש זען צו האבן וואס מער פארגעניגן, סיי גייסטיג און סיי פיזיש. אין קורצן האבן זיי אויסגעדריקט זייער לערע אזוי: "מעלה איז די פעהיגקייט צו לעבן אין פארגעניגן."

די צוויי גאנץ קעגנזעצליכע ריכטונגען, וואס קומען פון איין עיקר-פרינציפ, זענען באקאנט אין דער געשיכטע פון פילאזאפיע. די ערשטע אונטער די נעמען "די ציניש"ע" אדער "די סטאאישע"; די צווייטע אונטער די נעמען "די העדאנישע" אדער "די

עפיקרעאישע", אפיקורסישע. די צוויי שולעס האבן לאנג געשטריטן צווישן זיך און עקזיסטירט ביז קריסטנטום, אדער ריכטיגער געזאגט דער קאטאליציזם, האט פארטריבן און אונטערדריקט די פרייע, וועלטליכע גריכישע פילאזאפיע.

מחבר'ס באמערקונג. די ווערטער "ציניקער", "סטאאיקער" און "אפיקורס" האבן היינט נישט דעם זעלבן באדייט ווי אין די גריכישע אדער רוימישע צייטן. א ציניקער באדייט היינט א גראביאן, איינער מיט ניבול פה. א סטאאיקער איז א פרוש, א מענטש מיט א פעסטן כאראקטער, וואס קען העלדיש אדער פילאזאפיש אויסהאלטן ווייטאג. אן אפיקורס איז א מענטש וואס האט ליב פארגעניגן און לעבט א גוטן טאג. אין אידיש האט דאס ווארט "אפיקורס" דעם באזונדערן באדייט פון אן אומגלויביגן אין רעליגיע, א פריידענקער. דאס ווארט שטאמט פונעם גריכישן פילאזאף עפיקרוס, געבוירן אין יאר 341 פאר דער קריסטליכער צייטרעכענונג. ער האט באזונדערס שטארק פארטיידיגט און באגרינדעט די לערע פון גליק דורך פארגעניגן. אין דעם זין ווי מען פארשטייט דאס ווארט "אפיקורס" ביי אידן, זענען אלע גריכישע פילאזאפן, אן אן אויסנאם, געווען אפיקורסים.

פונעם ביישפיל קען מען באקומען א באגריף ווי די גריכישע דענקער האבן פילאזאפירט, ווען זיי האבן געזוכט דעם אמת וועגן די יסוד-געזעצן פון דער נאטור און פון מענטשן. זייערע וועגן, געדאנקען און אויספירן זענען געווען זייער פארשידן. עס זענען אויפגעקומען אסאך שולעס וואס האבן געפירט וויכוחים צווישן זיך. מען קען זאגן אז עס זענען געווען אזויפיל מיינונגען און לערעס ווי עס זענען געווען טיפע פילאזאפן אין גריכנלאנד. יעדע לערע האט אנטהאלטן א קערנדל אמת אדער איז געווען באגרינדעט אויף געוויסע שכל'דיגע פרינציפן.

דער תלמיד וואס האט געוואלט עפעס לערנען איז דעריבער געווען צעמישט פון די פארשידענע שולעס. דאס האט געהאלפן פארשפרייטן אזעלכע סאפיסטן וואס האבן אויסגעלאכט אלעס און געמאכט א פאך פון באווייזן מיט דריידלעך און חקירות אז שווארץ איז ווייס און פארקערט.

אונטער אזעלכע אומשטענדן האבן זיך צום סוף געמוזט געפינען פילאזאפן וואס זאלן זוכן צו אויסארבעטן און פאנאנדערנעמען די פארשידענע לערעס, אפטיילן דאס פאלשע פונעם אמת'ען און בכלל שאפן א סיסטעמאטישע פילאזאפיע. עטליכע גרויסע דענקער האבן זיך טאקע גענומען צו דער שווערער ארבעט, למשל דעמאקריטוס און פלאטאן. דער וויכטיגסטער און געלערנטסטער פון זיי איז אבער געווען אריסטאטעל.

פערטער קאפיטל

אריסטאטעל'ס לאגיק און פילאזאפיע

ווען אריסטאטעל האט געלערנט די לערעס פון אלע זיינע פארגייער און געזוכט זיי אריינצוברענגען אין א סיסטעם, האט ער איינגעזען אז ער דארף זיך ערשט נעמען צו א פארשונג וועגן דעם מענטש'ס קראפט צו טראכטן. מען דארף באשטימען די כללים לויט

וועלכע מענטשן בכלל טראכטן דורך זאכן און ציען אויספירן. דאס האט אים געברענגט צו שרייבן זיין ערשטן און וויכטיגסטן בוך: די לאגיק.

ער און זיינע תלמידים האבן באטראכט די לאגיק אלס א מיטל, אן אינסטרומענט פאר אלע וויסנשאפטליכע פארשונגען. אבער למעשה האט ער דווקא דערמיט געשאפן זיין גרעסטן ווערק. ער איז נישט געווען דער ערשטער צו שרייבן וועגן לאגיק. פלאטאן און אנדערע האבן אויך געזוכט די געזעצן פונעם מענטשליכן טראכטן. אבער קיינער האט נישט אריינגעדרונגען אזוי טיף און אזוי ריכטיג אין דעם ענין, מען קען זאגן אין זיך אליין, ווי אריסטאטעל.

מענטשן האבן פארשטייט זיך שטענדיג געטראכט לויט געוויסע לאגישע כללים, אזוי לאנג ווי זיי האבן געהאט מוח אין קאפ. די לאגיק האט נישט געשאפן אונזער שכל'דיג טראכטן, פונקט ווי די גראמאטיק האט נישט געשאפן א שפראך. ביידע, גראמאטיק און לאגיק, זענען געשאפן געווארן פון גרויסע דענקער וואס האבן צענומען די צוזאמענשטעלונג פון א שפראך און דעם אופן פון טראכטן.

עס איז א גרויסער און טיפער חילוק צווישן טראכטן אומבאוואוסט, אן וויסן וואס עס גייט דערביי פאר אין אונזער נערוון-סיסטעם און אין אונזער מוח, און טראכטן מיט א קענטעניש פון די לאגישע געזעצן. נאר אזא גרויסער גאון ווי אריסטאטעל האט געקענט אליין באשטימען דעם אופן פון טראכטן, אדער ווי מען רופט עס אין דער פילאזאפישער שפראך, די פראצעסן פון טראכטן.

עטליכע טיילן פון דער לאגיק האט אריסטאטעל אינגאנצן אליין געשאפן. באזונדערס דעם טייל וועגן "סילאגיזם", דעם פראצעס ווי אזוי מיר ציען אויספירן. אין זיינע ווערק דערמאנט ער בכלל נישט זיך אליין. אבער אין זיין מייסטערהאפטיקער באהאנדלונג פון סילאגיזם האט ער זיך נישט געקענט איינהאלטן און האט באמערקט: "וועגן דעם פראצעס פון סילאגיזם האב איך אינגאנצן גארנישט געפונען פאר מיר. איך האב עס אליין געמוזט אויסארבעטן נאך לאנגע און שווערע פארשונגען."

די פארשונגען דערקלערט ער זייער אויספירליך אין דעם טייל פון זיין לאגיק וואס ער רופט "אנאליטיק", און וואס איז היינט א טייל פון אלע שול-ביכער וועגן לאגיק. זיין ציל איז געווען צו באשטימען ווי אזוי מען קען וויסנשאפטליך באווייזן א זאך, לויט די שטרענגע געזעצן פון שכל'דיגן טראכטן. דאס האט ער געדארפט כדי צו קענען גרינטליך אפפרעגן די פאלשע חקירות פון די סאפיסטן.

די נויטוועדיגסטע זאך פאר יעדן לאגישן געדאנקענגאנג, האט ער דערקלערט, איז דער סילאגיזם. דאס הייסט ציען אויספירן פון אלגעמיינע טענות צו באזונדערע פעלער. אין דער פילאזאפישער שפראך רופט מען עס אויך "דעדוקציע", אדער דער דעדוקטיווער מעטאד. כדי דער לייענער וואס האט קיינמאל נישט געלערנט די געוועינליכע שול-ביכער וועגן לאגיק, און האט אפילו נישט געהערט די ווערטער "סילאגיזם" און "דעדוקציע", זאל פארשטיין וואס מיר געבן דא איבער, וועלן מיר ברענגען א ביישפיל. פאר אזעלכע לייענער שרייבן מיר אייגנטליך דאס ביכל.

ווי אזוי ווייסן מיר אז ראובן מוז שטארבן? ווי אזוי ציען מיר אזא אויספיר ווען מיר זעען אז ראובן לעבט נאך?

זייער פשוט: מיר ווייסן פון דער דערפארונג אז אלע מענטשן פאר אים זענען געשטארבן. מיר פירן דערפון אויס אז ראובן מוז אויך שטארבן.

אבער ווי אזוי טראכטן מיר דערביי? פרעגט אריסטאטעל. דורך דעם סילאגיזם, ענטפערט ער. ער טיילט דעם פראצעס פון אונזער טראכטן איין אין דריי פונקטן:

1. אלע מענטשן זענען שטערבליך.

2. ראובן איז א מענטש.

3. דעריבער איז ער אויך שטערבליך.

אריסטאטעל באווייזט אויף אן אופן וואס מען קען נישט אפפרעגן אז אין אלע פעלער טראכטן מיר אזוי ווען מיר ציען אויספירן. בכלל באשטייט א סילאגיזם פון דריי זאצן. דער לעצטער גייט ארויס פונעם ערשטן דורך דער פארמיטלונג פונעם צווייטן. די ערשטע צוויי זאצן הייסן אין דער לאגיק "פאסטולאטן", און דער דריטער "דער אויספיר". די פארמולע פונעם סילאגיזם איז: A איז B; B איז C; דעריבער איז A אויך C.

ווען מיר מאכן א סילאגיזם, טראכטן מיר דעדוקטיוו. דאס הייסט מיר ציען אן אויספיר פון אן אלגעמיינעם געדאנק צו א באזונדערן פאקט. אלע גרויסע דענקער און לאגיקער נאך אריסטאטעל האבן, נאך פארשידנארטיגע פארשונגען וועגן דעם פראצעס פון אונזער טראכטן, געפונען אז אריסטאטעל'ס לערע איז אין דעם טייל פון זיין לאגיק אינגאנצן ריכטיג. מען קען זאגן אז מען האט נאך אייגנטליך גארנישט צוגעלייגט צו זיינע באטראכטונגען וועגן סילאגיזם. דאס בלייבט אן אייביגער טייל פון אונזערע ידיעות אזוי לאנג ווי דער מענטשליכער מוח וועט זיך נישט טוישן.

יעצט בלייבט אבער די פראגע: אויב מיר ציען אויספירן דעדוקטיוו דורך דעם סילאגיזם, ווי אזוי קומען מיר צו די אלגעמיינע געדאנקען, צו די ערשטע פאסטולאטן? אזא ריזיגער גאון און טיפער דענקער ווי אריסטאטעל האט זיך נאטירליך געשטעלט די פראגע און געזוכט איר גרינטליך צו ענטפערן. אין אלגעמיין האט ער אויך זייער ריכטיג געענטפערט. ביי יעדער געלעגנהייט האט ער דערקלערט אז דער איינציגער וועג צו קומען צו ריכטיגע פאסטולאטן איז דורך באאבאכטן זאכן און דורך עקספערימענטן, פראבעס.

מיט אנדערע ווערטער, ער נעמט אן אז מיר באקומען באגריפן וועגן זאכן דורך אונזערע פינף חושים און דורך פראבעס. די ווירקונגען פון זאכן אויף אונזערע חושים ווערן צוזאמענגעשמעלצט אין אונזער גייסטיגן אפאראט, אינעם מוח, און דערפון קומען ארויס פארשטעלונגען און געדאנקען.

אריסטאטעל בויט דעריבער זיין פילאזאפיע אויף "אינדוקציע" און אויף עקספערימענטן. אינדוקציע באדייט דווקא דעם פארקערטן וועג פון דעדוקציע: פון באזונדערע פאקטן פירט מען אויס אלגעמיינע באגריפן און געדאנקען. דערמיט אליין האט ער זיך געשטעלט אויף א ריכטיגן וויסנשאפטליכן וועג.

אבער דעם פּראָצעס פון אינדוקציע האָט אַריסטאָטעל נישט דערקלערט. ער האָט נישט געוויזן ווי אַזוי אונזער גייסט קומט צו אַלגעמיינע געדאַנקען און נאַטור-געזעצן דורך די ווירקונגען פון די חושים. עס איז נישט קיין וואונדער פאַרוואָס ער האָט עס נישט געטון. אים האָבן פשוט געפעלט די וויסנשאַפטן וואָס זענען געשאַפן געוואָרן אין אונזער צייט, באַזונדערס פיזיאָלאָגיע און פּסיכאָלאָגיע.

ווי אַזוי אויסערליכע זאַכן ווירקן אויף אונזערע נערוון; ווי די נערוון געבן איבער די איינדרוקן צו זייערע צענטראַלע אָרגאַנען אינעם רוקנמוח און אינעם מוח פונעם קאָפּ; ווי דערפון קומען אַרויס פאָרשטעלונגען אָדער בילדער פון זאַכן, און אַזוי ווייטער: דאָס איז ביסלעכווייז אַנטדעקט געוואָרן דורך פאַרשידענע וויסנשאַפטליכע פאָרשונגען פון מאָדערנע געלערנטע. אַסאַך דערפון בלייבט נאָך היינט אין דער פינסטערניש. אין אַריסטאָטעל'ס צייט האָט מען אייגנטליך נישט געוואוסט פון דער עקזיסטענץ פון נערוון און זייער ווichטיגער אַרבעט. דער פּראָצעס פון אינדוקציע איז דעריבער ביסלעכווייז אויסגעאַרבעט געוואָרן פון אַנדערע פילאָזאָפן נאָך אַריסטאָטעל, באַזונדערס פון די ענגלענדער בעיקאָן און דזשאָן סטוּאַרט מיל.

ווײַבאַלד אַריסטאָטעל האָט נישט געקענט ענטפערן ווי אַזוי עס קומען בײַ אונז אַרויס באַגריפן און געדאַנקען פון וועלכע מיר ציען שפּעטער אויספירן דעדוקטיוו, אָדער דורך סילאָגיזמען, האָט ער געזוכט זיך אַרויסצודרייען דורך פאַרשידענע חקירות. די חקירות האָט ער אויספירליך איבערגעגעבן אין דעם טייל פון זיין לאָגיק וואָס ער האָט גערופן "טאָפּיק", דאָס הייסט אַלגעמיינע באַגריפן.

נאָך אַלע חקירות האָט ער אָבער צום סוף געמוזט דערקלערן אַז עס זענען פאַראַן אַזעלכע יסודות אָדער פּאָסטולאַטן פאַר סילאָגיזמען וואָס מען קען נישט באַווייזן. מען דאַרף זיי אָננעמען אַלס אַקסיאָמען, דאָס הייסט אַלס אמת'ן וואָס פאַרשטייען זיך פון זיך אַליין. דער פּראָצעס פון אינדוקציע, צו קומען פון באַזונדערע פאַקטן אָדער איינדרוקן צו אַלגעמיינע אויספירן אָדער אידעען, איז לויט זיין טענה נישט אַזוי זיכער און וויסנשאַפטליך ווי דער פּראָצעס פון דעדוקציע אָדער סילאָגיזם.

כדי דאָך צו האָבן באַשטימטע יסודות פאַרן ציען אויספירן און פאַר זיינע לערעס וועגן דער געזעלשאַפט אין זיין "עטיק", און וועגן דער נאַטור אין זיין "מעטאַפיזיק", האָט ער פעסטגעשטעלט פיר פּרינציפּן: מאַטעריע, פאָרעם, רעזולטאַט און סיבה. דערצו האָט ער באַשטימט צען קאַטעגאָריעס: סובסטאַנץ אָדער מהות; קוואַליטעט אָדער אייגנשאַפט; קוואַנטיטעט אָדער צאָל; פאַרהעלטעניש; באַשטימונג אין צייט; באַשטימונג אין רוים; טעטיגקייט; צושטאַנד; פּאָזיציע; און ליידנשאַפט.

די קאַטעגאָריעס דערקלערט ער אַלס די העכסטע אַלגעמיינע אידעען וואָס הערשן איבער אַלע אַנדערע. ער אַליין האַלט זיך אָבער אין זיינע שריפטן נישט שטענדיג און שטרענג צו דער צאָל קאַטעגאָריעס. אָפט שרייבט ער פון אַכט, זעקס און אַפילו דריי קאַטעגאָריעס. דאָס ווייזט אַז ער אַליין האָט געשפּירט אַז די איינטיילונג איז נישט וויסנשאַפטליך און אַז מען קען געפינען נאָך אַנדערע קאַטעגאָריעס.

וועגן די פיר פרינציפן באשעפטיגט ער זיך באזונדערס מיט א פארשונג פון מאטעריע און פארעם. ער דערקלערט ווייטער אז די סיבה און דער רעזולטאט באשטימען נאר די פארעם פון זאכן און ערשיינונגען. אין די באציאונגען אדער פארבינדונגען צווישן מאטעריע און פארעם זעט אריסטאטעל די אמת'ע עקזיסטענץ פון אלע זאכן און ערשיינונגען.

אין דעם איז ער אנדערש פון זיין לערער פלאטאן. פלאטאן האט דערקלערט אז די אידעען וועגן זאכן עקזיסטירן אינגאנצן באזונדער און ווייזן זיך ארויס דורך אונזער מוח. נאר די אידעען זענען די ריכטיגע סיבות פון אלע ענדערונגען און ערשיינונגען אין דער נאטור. לויט פלאטאן'ס פילאזאפיע איז אויסגעקומען אז נישט די זאכן וואס מיר שפירן מיט אונזערע חושים עקזיסטירן אין דער ווירקליכקייט, נאר די געדאנקען אדער אידעען וועגן זיי.

דא איז נישט דער פלאץ צו דערקלערן ווי אזוי ער איז געקומען צו דער אויסערגעוועגליכער פילאזאפיע. זי ווערט גערופן די אידעאליסטישע פילאזאפיע, און זי שטעלט זיך קעגן דער ווירקליכקייט פון דער נאטור ארום אונז. מיר דערמאנען זי נאר ווייל אריסטאטעל האט זיך דאך נישט אינגאנצן באפרייט פון איר, כאטש ער האט אפגעפרעגט פילע פון אירע פונקטן.

אריסטאטעל האט אפילו דערקלערט אז דער יסוד פון אלע אונזערע געדאנקען און ידיעות ליגט אין די איינדרוקן דורך די חושים, אין באאבאכטונג און דערפארונג. זיין פעריפאטעטישע שולע האט געלערנט אז "מענטשן קענען בכלל נישט פארשטיין זאכן וואס זיי שפירן נישט דורך די חושים". דאך נעמט אריסטאטעל אן אז די פארעם פון א זאך איז עפעס אומאפהענגיג פון דער מאטעריע, א זעלבסטשטענדיגער פרינציפ. נאר דורך דער פארעם, לערנט ער, עקזיסטירט מאטעריע אין דער ווירקליכקייט. די מאטעריע אליין איז נאר א יסוד אויף וועלכן די פארעם בויט זאכן און ברענגט ארויס ענדערונגען און ערשיינונגען אין דער נאטור.

זיין לערע איז דעריבער א מיטלוועג צווישן פלאטאן'ס אידעאליזם און סענסואליזם. סענסואליזם הייסט אז אלעס וואס מיר פארשטיין און וויסן קומט נאר פון אונזערע חושים. דער מיטלוועג איז אבער בכלל נישט קלאר. ער איז זייער פארפלאנטערט מיט פארשידענע חקירות און השערות.

יעדע פון די חקירות און השערות ווייזט אריסטאטעל'ס געוואלדיגע קראפט פון טראכטן, אפילו ווען זיי זענען פאלש לויט אונזערע היינטיגע ידיעות. דעריבער האבן אלע וואס האבן אין מיטלאלטער געלערנט זיין פילאזאפיע געמוזט אננעמען אלע זיינע אויספירן, אפילו נישט ווילנדיג. זיי האבן אים נישט געקענט אפפרעגן, ווייל זיי האבן נישט געוואוסט מער פון דער נאטור ווי ער. גייסטיג האבן זיי זיך געשפירט ווי קינדער קעגן א ריז. כמעט אלע האבן פשוט אראפגעשלונגען זיינע ווערטער ווי די העכסטע תורה.

זיינע אויספירן וועגן די באציאונגען צווישן מאטעריע און פארעם זענען אויך געווען גאר וויכטיג פאר די קריסטליכע לערער. זיי האבן דארט אנטדעקט א ריין פילאזאפישן און אפילו א "וויסנשאפטליכן" באווייז פאר גאטס עקזיסטענץ. זיי האבן זיך געמאכט נישט

וויסנדיג אז דאס וואס אריסטאטעל רופט "א שלימות'דיגער וועזן", אדער גאט, שטימט בכלל נישט מיט די אידיש-קריסטליכע, אדער ריכטיגער געזאגט די מאנאטעאיסטישע באגריפן וועגן א גאט וואס באשאפט. פאר זיי איז נאר געווען וויכטיג זיך צו שטיצן אויף אריסטאטעל'ס אויטאריטעט, אן אויטאריטעט וואס מען האט געמוזט אנערקענען צוליב דער לאגיק.

מיר קענען זיך דא נישט ארײנלאזן אין דערקלערונגען וועגן אריסטאטעל'ס לערע פון מאטעריע און פארעם. דאס וואלט אונז געפירט צו ווייט. מיר רעדן שוין נישט פון די גרויסע שוועריגקייטן איבערצוגעבן פילאזאפישע לערעס אין אונזער ארעמען מאמע-לשון. אבער ווי ווייט אריסטאטעל'ס גאט איז אנדערש פונעם אמת'ען רעליגיעזן באגריף קען יעדער אליין פארשטיין דערפון וואס ער לערנט: די נאטור עקזיסטירט אייביג; גאט איז די נאטור בכלל; גאט איז "דאס אומבאוועגליכע וואס באוועגט אלעס".

מאטעריע, האט ער געלערנט, איז דאס וואס ווערט באוועגט אן אליין עפעס צו באוועגן. גאט איז דאס וואס באוועגט אן זיך אליין צו באוועגן. לויט אונזערע היינטיגע באגריפן קענען מיר זאגן אז אריסטאטעל'ס גאט איז קראפט וואס איז שטענדיג פארבונדן מיט מאטעריע אדער שטאף.

לויט אריסטאטעל'ס פילאזאפיע איז נישטא קיין באשעפער און קיין געטליכע השגחה. די וועלט איז פון אייביג אן די זעלבע. אין זיין לערע איז נישטא קיין גן עדן און קיין גיהנם. זי איז אין אלע הינזיכטן נאר געבויט אויף ריינעם פארשטאנד, אן דער ארײנמישונג פון א געטליכער קראפט וואס טוישט זיך לויט דער שטימונג, ווי אין די שפעטערדיגע רעליגיעזע לערעס.

די גאנצע וועלט, לערנט ער, האט די שלימות'דיגסטע פארעם: א קוגל. די שלימות'דיגסטע באוועגונג איז א קרייז-באוועגונג. די באוועגונג האט דער "עטער", דער הימלישער יסוד פון וועלכן די שטערן זענען צוזאמענגעשטעלט. זיי דרייען זיך אייביג אויף א גלייכן אופן און זענען פארקערפערטע געטליכקייטן. ווייטער איז די אייביגע אומבאוועגליכקייט פונעם הימל, אדער גאט.

אריסטאטעל האט באטראכט די ערד אלס א נידריגערע פארעם ווי די שטערן. אלעס אין איר און אויף איר איז אפהענגיג פון די פיר עלעמענטן, אדער יסודות, וואס שטרעבן זיך צו באוועגן אין גראדע ליניעס. די ערד אליין בלייבט אבער אומבאוועגליך. נאר דער יסוד פייער טרייבט זי צו דער הימלישער וועלט.

עס איז איבעריג צו זאגן אז אריסטאטעל'ס אסטראנאמיע און נאטור-וויסנשאפט שטימען נישט מיט וואס מיר ווייסן היינט וועגן פלאנעטן, שטערן און דער גאנצער אויסערליכער וועלט. אבער אין זיין צייט איז דאס געווען די העכסטע פילאזאפיע און וויסנשאפט. אזוי איז זי געבליבן ביזן אנהייב פון דער רענעסאנס. די צייט וועט געשילדערט ווערן אין די לעבנס-באשרייבונגען פון אירע גרעסטע מענטשן, למשל דזשארדאנא ברונא און גאלילעי.

אין זיינע לערעס וועגן מאראל, געזעלשאפט און שטאט האט אריסטאטעל אייגנטליך נישט פיל נייעס אויפגעטון. ער האט נישט געשאפן אן אייגענע געזעלשאפטליך-פאליטישע סיסטעם ווי זיין לערער פלאטאן, וואס האט גע'חלומ'ט פון א קאמוניסטישער געזעלשאפט. ער האט נאר באשריבן און קריטיקירט אלע רעגירונגס-פארמען וואס האבן עקזיסטירט אין גריכנלאנד. זיינע סאציאלאגישע ווערק האבן דעריבער פאר אונז א זייער וויכטיגן היסטארישן באדייט.

אין זיין "פאליטיק" דערקלערט אריסטאטעל אז די מדינה איז נישט אפהענגיג פון דער רעגירונגס-פארעם און פון דער צאל הערשער. א געזעלשאפטליכע סיסטעם איז נאר דעמאלט גוט, זאגט ער, ווען די רעגירונג שטרעבט צו טון איר בעסטנס פאר דער גאנצער געזעלשאפט. די הערשאפט פון איין מאן קען זיין גוט אלס א קעניגרייך, אבער שלעכט אלס א דעספאטיע. די הערשאפט פון עטליכע קען זיין גוט אויב זיי זענען געבילדעטע און ערליכע אריסטאקראטן. זי איז אבער שלעכט אלס אן אליגארכיע, ווען די מאכט ליגט אין די הענט פון עטליכע רייכע משפחות.

זיינע שריפטן וועגן שטאטן און רעגירונגען זענען נישט געבליבן אינגאנצן. מיר ווייסן דעריבער נישט וועלכע סיסטעם ער אליין וואלט פארגעלייגט. פון זיינע קריטישע באטראכטונגען קען מען אבער אויספירן אז ער איז נישט געווען א פריינד פון א ריינער דעמאקראטישער רעפובליק. אין אלגעמיין איז ער געווען קאנסערוואטיוו אין פאליטישע ענינים און האט געזוכט א מיטלוועג צווישן פארשידענע סיסטעמען.

זיין קאנסערוואטיווער שטאנדפונקט איז געגאנגען אזוי ווייט אז ער האט געהאלטן קנעכטשאפט פאר גערעכט. פילע פילאזאפן, באזונדערס געוויסע סאפיסטן, האבן זיך שוין לאנג פאר אים ארויסגעשטעלט קעגן קנעכטשאפט אין נאמען פון גלייכקייט צווישן אלע מענטשן, ווי מיר האבן אויבן געזען. ער האלט אויך פאר גערעכט צו פירן מלחמה און צו מאכן פאר קנעכט פעלקער "וואס די נאטור האט געשאפן פאר דעם צוועק". פרויען האט ער באטראכט אלס נידריגער פון מענער. ער האט דערקלערט אז די נאטור האט זיי געשאפן צו דינען און פאלגן די מענער. דעריבער האט ער זיך ארויסגעשטעלט קעגן פלאטאן'ס פארשלאג צו געבן פרויען גלייכע רעכט און דערציאונג.

וויבאלד זיינע פאליטישע מיינונגען האבן אייגנטליך געשפילט נאר א קליינע ראלע אין דער וועלט, וועלן מיר נישט רעדן מער דערוועגן. מיר וועלן נאר באמערקן אז פילע פון זיינע מיינונגען ווייזן אז ער איז געווען א קינד פון זיין צייט און האט זיך נישט געקענט באפרייען פון איר איינפלוס.

די הויפט-באדייטונג פון זיין פילאזאפיע ליגט אין זיין לאגיק, ווי שוין דערמאנט. דערמיט האט ער געהערשט איבער דער גאנצער גייסטיגער וועלט במשך פון צוויי טויזנט יאר. אין אלע זיינע ווערק איז ער געבליבן א טיפער און שטרענגער לאגיקער. ער האט זיי געשריבן לויט א סיסטעם און, ווי ווייט ער האט נאר געקענט, זיך שטרענג געהאלטן צו זיינע ערשטע לאגישע אויספירן. די אויספירן וועלן בלייבן אן אייביגער דענקמאל פאר זיין ריזיגן גאון און אן ענין וואס וועט אייביג בלייבן אינטערעסאנט און וויכטיג פאר געבילדעטע מענטשן.

אין דער געשיכטע פון פילאזאפיע פארנעמט ער דעם גרעסטן פלאץ. אפילו וואו ער האט געהאט א טעות, באזונדערס אין זיין לערע וועגן מאטעריע און פארעם, דארף מען אים באוואונדערן פאר דער געוואלדיגער קראפט פון טראכטן וואס ער ווייזט דערביי.

יא, נישט אומזיסט האט מען דעם פרינץ פון די פילאזאפן פארגעטערט. נישט אומזיסט האט ער געהאט אזא געוואלדיגן איינפלוס אויף אלע ציוויליזירטע פעלקער. נישט אומזיסט איז ער געווען א קוואל פון ליכט און אויפקלערונג.